

<https://helda.helsinki.fi>

Tiedejulkaisujen avoimuus etenee ja palvelut monipuolistuvat

Holopainen, Mika

2020-06

Holopainen , M 2020 , ' Tiedejulkaisujen avoimuus etenee ja palvelut monipuolistuvat ' ,
Tietoasiantuntija , Nro 2-3 , Sivut 8-9 .

<http://hdl.handle.net/10138/316194>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Tiedejulkaisujen avoimuus etenee ja palvelut monipuolistuvat

Tieteellisten julkaisujen avoin saatavuus on pysynyt vilkkaan keskustelun kohteena myös tänä vuonna. Esittelen tässä artikkelissa lyhyesti avoimuuden kehitystä ja siihen vaikuttavia tekijöitä viime vuosina. Tieteelliset kirjastot palveluineen ovat avoimuuden toteutumisessa merkittävässä roolissa.

TEKSTI: MIKA HOLOPAINEN

EU:n tasolla eri maiden merkittävien tutkimus- rahoittajien sitoutuminen Plan S -toimeenpano- suunnitelmaan tulee vuodesta 2021 alkaen osaltaan vauhdittamaan avoimen tieteen kehitystä.

Opetus- ja kulttuuriministeriön uusi rahanjakomalli korkeakouluille tulee voimaan 2021. Se sisältää kannusteen vertaisarvioitujen tieteellisten julkaisujen avoimuudelle, sillä ne saavat rahoituksessa painokertoimen 1,2. Tämä on tärkeä yleinen kannustinlisä, joka tukee tavoitetta julkisesti rahoitetun tieteen avaamisesta kaikille kiinnostuneille. EU:n tasolla eri maiden merkittävien tutkimusrahoittajien sitoutuminen Plan S -toimeenpanosuunnitelmaan tulee vuodesta 2021 alkaen osaltaan vauhdittamaan avoimen tieteen kehitystä.¹

Avoimesti saatavilla olevien tutkimusaineistojen määrä kasvaa

Tiedejulkaisujen avoimuus näyttää lisääntyneen merkittävästi viime vuosina. Kotimaisten tutkimusorganisaatioiden julkaisutiedot sisältävän Juuli-julkaisutietoportaalin perusteella avoimesti saatavilla olevien tutkimusjulkaisujen

osuus kaikista vuoden 2019 julkaisuista oli tänä keväänä tehdyn selvityksen perusteella 64,9 %.² Tämä osuus tulee vielä nousemaan, sillä kaikkia kyseisen vuoden julkaisuja ei vielä ole tallennettu järjestelmiin. Lisäksi osalle rinnakkaistallenteista on asetettu julkaisuviive, jolloin ne tulevat avoimesti saataville vasta viiveen päättyessä.

Erityisesti rinnakkaistallennettujen artikkeleiden osuus avoimista tutkimusjulkaisuista on noussut viime vuosina. Rinnakkaistallenteet ovat pääosin tieteellisiä lehtiartikkeleita, tai niiden käsikirjoitusversioita, mutta myös kirja-artikkeleita tallennetaan lisääntyvässä määrin. Rinnakkaistallennettujen käsikirjoitusversioiden lisäksi varsinaisten OA-julkaisujen (gold OA) sekä maksua vastaan avattujen hybridi-OA -julkaisujen osuus on vuosi vuodelta lisääntynyt.

Julkaisuarkistoja, joiden välityksellä rinnakkaistallenteet ovat avoimesti saatavilla, on ryhdytty hyödyntämään uusilla tavoilla.

Kirjastoilla entistä aktiivisempi ote

Edellä kuvattuun kehitykseen voidaan nähdä monia syitä, mutta yksi tärkeimpiä on tieteellisten kirjastojen entistä

aktiivisempi ote tiedottamisen, neuvonnan ja uusien palvelujen tuottamisessa. Julkaisuarkistoja, joiden välityksellä rinnakkaistallenteet ovat avoimesti saatavilla, on ryhdytty hyödyntämään uusilla tavoilla. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa on kehitetty viime vuonna monografiolle oma **Helda Open Books** -julkaisupalvelu ja siihen liittyvä kokoelma, johon tutkijat voivat tarjota sekä muualla julkaistuja teoksia (rinnakkaistallenteena) että vielä julkaisemattomia uutuusteoksia. Yliopiston kirjasto hoitaa teosten avaamisen sekä meta-datan ja DOI-tunnuksen tuottamisen, mutta palveluun ei toistaiseksi sisälly vertaisarviointia tai julkaisun ulkoasuun ja taittoon liittyviä prosesseja.

Helsinki University Pressin (HUP) lanseeraus helmikuussa 2020. Kuva: Jussi Männistö.

Yliopistokirjastot voivat myös ylläpitää tai toimia yhteistyökumppaneina yliopistojen omissa kustantamoissa – tuoreimpana näistä Helsinki University Press – jotka toimivat usein avoimen julkaisemisen periaatteella ja pyrkivät mahdollisimman korkeaan laatuun. Kirjastot voivat toisaalta tukea monografioiden avointa julkaisemista osallistamalla omalla rahoitusosuudellaan konsortioihin tai infrastruktureihin, jotka tarjoavat alustan julkaisuille. Tällaisista yhteisistä rahoitusmalleista tunnetuimpia on kansainvälinen **Knowledge Unlatched -palvelu**, mutta Suomessakin on toteutettu samantapaisia hankkeita esimerkiksi **SKS:n avointen tiedemonografioiden palvelussa**.³ Uutena palveluna on syksyllä 2020 tulossa kotimaisten tieteellisten seurojen käyttöön **Edition.fi-julkaisualusta** monografioiden avoimeen julkaisemiseen.⁴

Tieteelliset kirjastot ovat alkaneet hyödyntää myös **OJS-järjestelmällä** toimivia avointen lehtien julkaisujärjestelmiä ja rakentaa niiden pohjalta omia palvelujaan. Helsingin yliopiston **Editori-palvelussa** tieteellisille lehdille tarjotaan teknistä alustapalvelua ja sen käyttöön liittyvää koulutusta, mutta varsinaiseen julkaisuprosessiin kirjasto ei osallistu.

Sopimuksia hyödyntämällä lisää avoimia julkaisuja

Edellä kuvattujen palveluiden avulla tutkijoille voidaan tarjota uusia väyliä avoimeen julkaisemiseen ja kytkeä samalla kirjaston palvelut ja asiantuntemus osaksi tutkijoiden arkea. Toinen tapa edistää tieteellisten julkaisujen avoimuutta on suurten kaupallisten kustantajien kanssa tehtyjen sopimusten tehokas hyödyntäminen. Kotimaisen **FinELib-konsortion** tekemiin e-lehtipakettien sopimuksiin pyritään sisällyttämään ns. OA-elementti, jonka johdosta tutkija voi avata artikkelinsa kustantajan palvelussa alennettuun hintaan tai avaaminen on jopa kokonaan maksutonta tutkijan näkökulmasta. Tutkijoiden pitää kuitenkin tietää sopimuksiin liittyvät, usein organisaatiokohtaiset ohjeet ja noudattaa niitä julkaisuprosessin yhteydessä. Tässä kirjaston tarjoama neuvonta ja tiedottaminen – ja mahdollisesti maksujen hoitaminen kustantajan suuntaan – on tullut yhdeksi tärkeäksi palveluksi.

Yliopistojen ja korkeakoulujen rahoitukseen tehdyt leikkaukset edellisen vaalikauden aikana ovat osaltaan vaikeuttaneet mm. tieteellisten kirjastojen toimintaa. Resurssien heikennykset ja e-aineistopakettien hintojen jatkuva nousu ovat toisaalta kannustaneet etsimään uusia tapoja avoimen tieteen edistämiseksi, ja uudet avoimuutta tukevat palvelut voivat osaltaan myötävaikuttaa julkaisukulttuurin muuttumiseen. Tavoitteena on,

Avoimen tieteen kiosk Helsinkiin yliopiston Kumpulan kampuksella. Kuva: Mika Holopainen.

Tutkijoiden pitää tietää sopimuksiin liittyvät, usein organisaatiokohtaiset ohjeet ja noudattaa niitä julkaisuprosessin yhteydessä.

että avoimen julkaisemisen yleistyessä myös kirjastojen neuvotteluasema kustantajien kanssa käytävissä sopimusneuvotteluissa paranee ja kustannusten nousua voidaan hillitä.

Koronapandemia lisännyt avoimuutta ainakin tilapäisesti

Tänä keväänä alkanut koronapandemia on vaikuttanut monin tavoin tieteeseen ja lisännyt sen avoimuutta ainakin tilapäisesti. Esimerkiksi monet suuret kustantajat ovat avanneet aineistojaan edistääkseen koronarokotteen kehittämistä ja ylipäätään tutkimusta, jolla voidaan löytää ratkaisuja koronakriisiin.⁵

Toistaiseksi on liian aikaista sanoa onko koronapandemialla pysyviä vaikutuksia tieteen avoimuuteen, mutta kustantajille se asettaa joka tapauksessa uudenlaisia paineita, jotka voivat kääntyä avoimen tieteen eduksi. ■

Kirjoittaja Mika Holopainen työskentelee tietoasiantuntijana Helsingin yliopiston kirjastossa.

LÄHTEET

Ala-Kyyny, J. (2020): Avoin tiede koronan aikaan – katsaus avoimuuden ilmentymiin poikkeus-tilanteessa. Think Open -blogi <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/avoin-tiede-koronan-aikaan/>
Ala-Kyyny, J. (2019): Plan S astuu voimaan 2021 – avoimen julkaisemisen suunnitelma valmistui. Think Open -blogi <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/plan-s-toukokuu-2019/>
Ilva, J. (2020): Avoin julkaiseminen yleistyy edelleen korkeakouluissa. Tietolinja 1/2020. <https://tietolinja.kansalliskirjasto.fi/2020-1/2001-ajankohtaista/#aa2019>
Suomalaisen kirjallisuuden seura: Open access -tiedekirjat <https://www.finlit.fi/tutkimus/tutkimushankkeet/open-access-tiedekirjat>
Tieteellisten seurojen valtuuskunta (2020): TSV:llä tulossa uusi julkaisualusta Edition.fi kirjojen avoimeen jakeluun <https://www.tsv.fi/uutiset/tsvll%C3%A4-tulossa-uusi-julkaisualusta-editionfi-kirjojen-avoimeen-jakeluun>

VIITTAUKSET:

1) Ala-Kyyny, J. (2019), 2) Ilva, J. (2020), 3) Suomalaisen kirjallisuuden seura: Open access -tiedekirjat, 4) Tieteellisten seurojen valtuuskunta, 5) Ala-Kyyny, J. (2019)